

УДК 37.013.77

Ю.В. Галецька
yuliyagala@ukr.net

ДО ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ МІЖПРЕДМЕТНИХ ЗВ'ЯЗКІВ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ У СПЕЦІАЛЬНОМУ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ ДЛЯ РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ ДІТЕЙ.

Відомості про автора: Галецька Юлія Вячеславівна, кандидат педагогічних наук, асистент кафедри логопедії та спеціальних методик Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Кам'янець-Подільський, Україна.

Contact: Galetska Yuliya, Ph.D., assistant of speech therapy and special techniques department Kamianets-Podilsky Ivan Ohienko National University, Kamianets-Podilsky, Ukraine.

Галецька Ю.В. До питання використання міжпредметних зв'язків на уроках географії у спеціальному загальноосвітньому навчальному закладі для розумово відсталих дітей. У статті описано особливості використання міжпредметних зв'язків у процесі викладання географії у спеціальній школі, як основи для отримання та удосконалення нових знань, вмінь та навичок; проаналізовано загальну та спеціальну педагогічну літературу з цієї проблеми. Визначено, що використання на уроках географії зв'язків з історією, природознавством, розвитком мовлення, математикою, малюванням, ручною працею та іншими навчальними предметами сприятиме зміцненню у свідомості учнів розуміння про єдність цих наук, формуванню національної самосвідомості, світоглядних поглядів розумово відсталих школярів, у них накопичиться певний обсяг географічних знань, уявлень та понять для пізнання природи. Описано основні види зв'язків за спільністю: наукові факти, що стосуються одного і того ж об'єкту вивчення; поняття, теорії, закони; способи діяльності, що реалізуються у вміннях та навичках; використання наукових методів; форми навчання, які використовуються; загально-педагогічні та навчально-виховні проблеми. Розглянуто як зазначені види зв'язків можуть реалізуватися у процесі вивчення географії. Поряд з виділенням різних видів зв'язків за спільністю, їх розрізняють і за часовою ознакою: попередні, супутні (синхронні) та перспективні (наступні). Встановлено, що форми використання опорних знань залежать від: змісту (обсяг, глибина, складність), якості їх засвоєння учнями, наявності підручників, кількості часу.

Ключові слова: урок географії, міжпредметні зв'язки, географічні знання та уявлення, форма навчання.

Галецкая Ю.В. К вопросу использования межпредметных связей на уроках географии в специальном общеобразовательном учебном заведении для умственно отсталых детей. В статье описаны особенности использования межпредметных связей в процессе преподавания географии в специальной школе, как основы для получения и совершенствования новых знаний, умений и навыков; проанализирована общая и специальная педагогическая литература по этой проблеме. Определено, что использование на уроках географии связей с историей, естествознанием, развитием речи, математикой, рисованием, ручным трудом и другими учебными предметами способствует укреплению в сознании учащихся понимания о единстве этих наук, формированию национального самосознания, мировоззренческих взглядов умственно отсталых школьников, у них накопится определенный объем географических знаний, представлений и понятий для познания природы. Описаны основные виды связей по общности: научные факты, касающиеся одного и того же объекта изучения; понятия, теории, законы; способы деятельности, которые реализуются в умениях и навыках; использование научных методов; формы обучения; общепедагогические и учебно-воспитательные проблемы. Рассмотрены как указанные виды связей могут реализоваться в процессе изучения географии. Наряду с выделением различных видов связей по общности, их различают и по временному признаку: предыдущие, сопутствующие (синхронные) и перспективные (последующие). Установлено, что формы использования опорных знаний зависят от: содержания (объем, глубина, сложность), качества их усвоения учащимися, наличия учебников, количества времени.

Ключевые слова: урок географии, межпредметные связи, географические знания и представления, форма обучения.

Galetska Y. By the use of interdisciplinary contacts in geography lessons at a special general school for mentally retarded children. This article describes the features of the use of interdisciplinary contacts in teaching geography in a special school as a basis for improvement and new knowledge and skills; analysis of the problem of general and special pedagogical literature. Determined that the use of the lessons of geography connections with history, natural science, development of broadcast, math, drawing, manual work and other educational subjects will strengthen in the minds of the students understanding of the unity of science, the formation of national identity, philosophical views mentally retarded pupils, in they accumulate a certain amount of geographical knowledge, ideas and concepts for the knowledge of nature. The basic types of interdisciplinary contacts for the community, and time lines. Considered as these types of contacts can be realized in the study of geography. Established that the use of reference forms

of knowledge depend on: the content (volume, depth, complexity), quality mastering pupils, the availability of textbooks, amount of time.

Key words: geography lesson, interdisciplinary contacts, geographical knowledge and impression, a form of training.

Формування усвідомленої цілісної географічної картини відбувається у процесі вивчення всіх курсів географії. Використання зв'язків з історією, природознавством, розвитком мовлення, математикою, малюванням, ручною працею та іншими предметами сприятиме зміцненню у свідомості учнів розуміння про єдність цих наук. При цьому необхідно враховувати, що учні сприймають найважливіші положення через конкретно досліджувані явища.

Чимало українських вчених-дефектологів досліджували питання корекційної спрямованості навчально-виховного процесу учнів спеціальної школи, зокрема, визначили сутність, принципи, педагогічні прийоми навчання та виховання учнів спеціальної школи, охарактеризували умови належної корекційної роботи, узагальнили теоретичні та практичні аспекти корекції інтелектуальних вад школярів (В. Бондар, С. Вавіна, І. Дмитрієва, І. Єременко, А. Капустін, В. Липа, Г. Мерсіянова, С. Миронова, Л. Стожок, В. Синьов, В. Турчинська та ін.). Наразі оновлено змістовий компонент у географічному курсі спеціальної загальноосвітньої школи для розумово відсталих дітей, розробляються сучасні програми, підручники та методичні матеріали (Л. Дробот, В. Липа, Л. Одинченко, В. Синьов та ін.).

Також було визначено, що вивчення географії у спеціальній школі має значне корекційне значення, оскільки географічний матеріал в силу свого змісту володіє великими можливостями для розвитку найбільш слабких сторін пізнавальної діяльності розумово відсталих дітей: уваги, спостережливості, уміння порівнювати та аналізувати предмети, явища, які спостерігаються; розуміти їх причинно-наслідкові залежності [1; 5].

Необхідна координуюча роль географа у виконанні єдиних вимог у роботі з картами, зі складання різних схем. Нарешті вчитель географії покликаний бути сполучною ланкою у проведенні краєзнавчої роботи. Все це об'єктивно висуває вчителя географії на одне з провідних місць у шкільній міжпредметній співпраці [2].

Міжпредметні зв'язки є важливим аспектом для початкового курсу географії. Найбільший обсяг матеріалу представляють курси математики, природознавства, розвитку мовлення та читання, ручної праці, малювання, соціально-побутової орієнтації. Для встановлення міжпредметних зв'язків проводиться відбір змісту програми та підручників з цих предметів. Обсяг навчального матеріалу у них невеликий. Це – частина параграфу або тільки визначення, поняття, ілюстрації, завдання, опис дослідів. Зміст цього обсягу має стосуватися знань учнів про рослинний, тваринний світ, про особливості природи

своїї місцевості, накопичених у зв'язку зі спостереженнями, екскурсіями. Поповнити опорні знання можуть раніше зібрані та проаналізовані краєзнавчі матеріали. Вчитель географії повинен ознайомитися з підручниками з інших предметів, із необхідними опорними знаннями, ілюстраціями, завданнями до відповідних параграфів, незалежно від того, який обсяг з них буде використаний на уроках географії та в якому вигляді.

Детально розкриємо використання міжпредметних зв'язків на прикладі курсу «Фізична географія», який вивчається у 7-му класі спеціальної школи. У процесі вивчення фізичної географії слід відтворювати зміст знань, який необхідний для вивчення географічних понять та розкриття зв'язків. При цьому доцільно обмежити те, що учні вже знають про об'єкт (явище), і те, що належить дізнатися. Наприклад: учні знають частини пагорба, але при вивченні відносної висоти дізнаються, що висота пагорбів не перевищує двісті метрів; школярам відомо, що рівнини бувають плоскі і горбисті, але належить дізнатися про те, що вони можуть мати різну висоту над рівнем моря тощо. Тобто необхідно потрібно перейти від відомого до невідомого і показати новизну, географічний аспект нового змісту, його глибину у порівнянні з відомим. При встановленні міжпредметних зв'язків важливо враховувати ті типові помилки в знаннях та вміннях, які були виявлені при перевірці, і виключати їх у подальшому навчанні. Так, наприклад, учні зазвичай не розмежовують понять «гірські породи» і «корисні копалини», «озеро» і «ставок», «ростуть» і «вироснуть» тощо.

Географія володіє великими можливостями застосування міжпредметних зв'язків завдяки своєму проміжному положенню. У педагогічній науці виділені такі основні види зв'язків за спільністю: наукові факти, що стосуються одного і того ж об'єкту вивчення; поняття, теорії, закони; способи діяльності, що реалізуються у вміннях та навичках; використання наукових методів; форми навчання, які використовуються; загально-педагогічні та навчально-виховні проблеми [1; 3].

Розглянемо, як зазначені види зв'язків можуть реалізуватися у процесі вивчення географії. Міжпредметні зв'язки з географії передбачені вдосконаленою програмою – це переважно зв'язок за спільністю чинників та понять, які не рівнозначні за ступенем охоплення та глибини вивчення відповідних явищ. Поряд з частими та вузькопредметними поняттями, наприклад, коло, перпендикуляр (математика) передбачено залучення досить загальних та широких понять, таких, як різноманіття рослинного світу на Землі (природознавство), поняття про ґрунт (природознавство); зв'язки за спільністю способів діяльності у шкільній географії для узгодженого формування у школярів вмінь роботи з картографічними та статистичними джерелами (математика), оформлення графічних робіт (малювання). Вдосконалена програма вказує на залучення окремих

прийомів вимірювання відстаней з курсів математики при вивченні деяких тем курсу фізичної географії (наприклад, при вивченні рідного краю) [4].

Поряд з виділенням різних видів зв'язків за спільністю, їх розрізняють і за часовою (хронологічною) ознакою: попередні; супутні (або синхронні); перспективні (або наступні). Згідно цієї класифікації, передбачені програмою з географії міжпредметні зв'язки відносять, переважно, до першого виду, тобто попередніх. Вони припускають залучення в якості опорних знань, раніше отриманих учнями з інших навчальних предметів. Причому часовий розрив між раніше отриманими учнями знаннями та моментом їх залучення може бути значним. У зв'язку з цим виділяють горизонтальні зв'язки, які передбачають використання знань з паралельного курсу іншого навчального предмету, і вертикальні, які залучають знання з різних курсів [5].

При цьому вчитель географії уточнює зміст та рівень засвоєння залучених знань, що допомагає йому впевненіше опиратися на них у вивченні географії. Вчителі з інших предметів зазвичай зацікавлені у тому, де і як повинні використовуватися «їх» знання в курсах географії. При певній ініціативі з боку вчителя географії вони охоче сприяють залученню знань з їх навчального предмету.

При залученні опорних знань з інших дисциплін необхідно враховувати деякі особливості їх відновлення. Доцільно заздалегідь запропонувати учням відновити потрібні знання. Це можна зробити за допомогою підручників та вказівок вчителя. Легше протікає процес відновлення знань, які учні одержали у паралельному курсі. Щоб не завантажувати всіх учнів, слід давати окремим учням індивідуальні завдання щодо уточнення деяких «складних» опорних відомостей із залученням знань з природознавства, математики, історії та інших навчальних предметів. Учні потім доповідають при розгляді відповідних питань.

Особливо корисна така підготовка при розгляді найбільш «віддалених» за часом пов'язаних питань. Якщо цей розрив відносно малий (наприклад, в межах одного навчальної тижня) і до того ж узгоджувані питання за змістом тісно пов'язані, то відповідний зв'язок прийнято називати супутнім (або паралельним) [3]. Найбільш повно такий зв'язок виявляється при проведенні занять за участю вчителів з інших навчальних предметів, наприклад, при проведенні спільно з вчителем математики практичної роботи із вимірювань на місцевості; навчальної екскурсії на промислове підприємство спільно з вчителем праці тощо.

Сутність перспективних зв'язків полягає в тому, що при розгляді географічних понять та прийомів вивчення вчитель географії орієнтує учнів на їх застосування на уроках і з інших навчальних предметів. При цьому важливо, щоб вчитель географії встановив контакт із вчителями тих предметів, з яких необхідно залучення знань при розгляді «своїх»

питань. Завдання полягає в тому, щоб вчителі з інших предметів, залучаючи такі знання в інтересах вивчення «свого» матеріалу, разом з тим сприяли їх міцному закріпленню та поглибленню. Отже, при вивченні географії у спеціальній школі необхідно застосувати різні види міжпредметних зв'язків.

Використання таких зв'язків стосується не тільки предметів, передбачених програмою з географії, але й таких, як малювання, праця, читання та інших. Наприклад, вчителі географії часто використовують уривки з художніх творів, в тому числі і такі, які передбачені програмою з української мови та читання. З іншого боку, вчителі української мови використовують географічні карти при ознайомленні учнів з біографіями письменників та поетів. Вчитель географії, безсумнівно, зацікавлений у грамотному використанні карти на уроках природознавства, історії та інших предметів. Це вимагатиме від нього відповідної узгодженості у роботі з вчителями з інших навчальних предметів.

Що стосується зв'язків за спільністю використання наукових методів, то в шкільній географії поки не набули широкого застосування методи, специфічні для інших навчальних дисциплін. Це, перш за все, відноситься до математичної інтерпретації явищ, що вивчаються в курсах географії [5]. Тим не менше, це питання слід вважати перспективним: його впровадження сприяло б повнішому використанню вимірювальних можливостей карт різних масштабів, кількісних показників за характеристикою досліджуваних географічних явищ. Доцільно і більш широке адаптоване застосування методу моделювання при вивченні явищ, складних для розуміння школярів з урахуванням досвіду його застосування з інших дисциплін (наприклад, моделювання схеми річки, вулкана тощо).

Зв'язки за спільністю форм та засобів навчання стосовно роботи географа включають узгодженість з іншими вчителями щодо використання окремих загальних прийомів та методів навчання (складання плану за текстом підручника, коментування, створення проблемно-пошукових ситуацій тощо); однакових наочних посібників (наприклад, біологічних експонатів – при ілюстрації рослинного та тваринного світу, окремих історичних карт – для зіставлення з минулим територій, які вивчаються).

Застосування зв'язку за спільністю загальнопедагогічних проблем, при вивченні географічних понять, допоможе у вирішенні найважливіших питань, а саме, формування у школярів знань, вмінь та навичок, інтеграція у суспільство, підготовка до самостійного життя тощо.

У практиці роботи спеціальної школи небагато вчителів намагаються встановити міжпредметні зв'язки початкового курсу географії з іншими навчальними предметами. Зазвичай це відбувається у формі короткого нагадування: «Ви вивчали з природознавства ...» тощо.

Більшість вчителів не приділяють цьому питанню належної уваги. Програма націлює на міжпредметні зв'язки за змістом, а також на використання деяких засобів навчання, включених до переліку обладнання з інших навчальних предметів (наприклад, таблиці, навчальні фільми тощо).

Методичні шляхи та форми встановлення міжпредметних зв'язків вельми різноманітні. Форми використання опорних знань залежать від: їх змісту (обсяг, глибина, складність); якості їх засвоєння учнями (наприклад, учні можуть їх згадати при нагадуванні, або повністю відтворити, або ж застосувати самостійно у новій для них ситуації тощо); наявності підручників; кількості часу [1].

Можливі такі форми встановлення міжпредметних зв'язків на уроках географії у спеціальній школі.

1. Вчитель, ознайомившись із змістом опорних знань, приймає їх до відома і на уроці включає у виклад нового матеріалу. Наприклад, при вивченні деяких фактів з історії географічних відкриттів, вчитель використовує знання учнів про різноманітність рослинного та тваринного світу, як доповнення до того, що подано у підручнику; при вивченні плану місцевості та карти вчитель включає у пояснення матеріал про відмінність малюнка і плану, знання про карту півкуль. Роль опорних знань виконують відомі з молодших класів елементарні знання про рівнини та гори, річки, озера, моря, кругообіг води в природі тощо. Така форма встановлення міжпредметних зв'язків найбільш прийнятна у тому випадку, якщо знання учнів представлені у вигляді певних фактів, описів об'єктів, а також проаналізованих краєзнавчих матеріалів (опис природи за сезонами, календар природи).

2. Значна частина опорних знань включається в навчальний процес у формі нагадування:

- вчитель включає у пояснення нового матеріалу певне поняття, яке було вивчено раніше, а потім закріплює його запам'ятовування тим чи іншим методичним прийомом (запис в зошит або просто обговорення). До числа таких відносяться дуже важливі для географії поняття, наприклад: Що називається материком? Що таке планета? Що називається ґрунтом? Що таке горизонт? Що називається гірською породою? тощо. При цьому використовується відповідна наочність;

- у разі, якщо параграф у підручнику невеликий, вчитель з метою нагадування може зачитати його у класі, наприклад, з підручника математики: що таке коло, радіус? Не буде зайвим, якщо вчитель покаже малюнок з підручника чи відтворить його на дошці. Наприклад, при вивченні підземних вод – малюнок, що пояснює, як утворилося джерело;

- для нагадування деяких знань можлива і така форма як попередня підготовка учня за індивідуальним завданням. Наприклад, учень заздалегідь повторює і на дошці зображує креслення: орієнтування на місцевості за Полярною зіркою; готує розповідь про досліди, які ілюструють властивості повітря, склад ґрунту тощо.

3. Перевірка якості засвоєння змісту вивченого. Якщо ж виявляється, що учні не пам'ятають певного навчального матеріалу, то має бути організоване повторення або ж пояснення цього матеріалу як нового, оскільки без цих знань важко буде засвоювати наступні теми з курсу географії. До таких питань відносять добовий та річний рух Землі, план та карту, склад і властивості ґрунту тощо.

4. Завдання для попереднього повторення знань, необхідних для встановлення міжпредметних зв'язків: а) завдання може бути розраховане на відтворення по пам'яті (наприклад, згадайте дослід, коли ґрунт кидається у склянку з водою); б) завдання за записами у зошитах (наприклад, календар погоди за місяць); в) завдання за підручниками з інших навчальних предметів. Наприклад, прочитати або повторити: за підручником математики способи вимірювання відстаней на місцевості, за підручником природознавства значення випаровування, умови життя рослин тощо. Така форма може застосовуватися, якщо параграфи невеликі за обсягом. Істотне значення для вивчення географії та вироблення відповідних вмінь мають прийоми навчальної роботи, набуті під час вивчення інших навчальних предметів. Певні з них використовуються як вже засвоєні, наприклад, вимірювання температури; обчислення середніх температур; орієнтування за допомогою компаса тощо. Якщо при перевірці виявиться, що учні щось забули, то треба показати відповідні дії, закріпити їх у вправі. Інші ж вміння потребують вдосконалення, наприклад, спостереження за погодою і запис за допомогою умовних позначень тощо.

Актуальність та значущість цього питання визначена необхідністю організації міжпредметних зв'язків у процесі навчання розумово відсталих школярів. Існує чимало загально-педагогічних та навчально-виховних проблем, вирішення яких вимагає узгоджених дій усіх вчителів-предметників, зокрема, корекція та розвиток пізнавальних процесів учнів спеціальної школи, прищеплення культури самостійної роботи тощо. При цьому, вчителю географії належить важлива роль у забезпеченні компетентного використання географічних знань та вмінь при вивченні навчального матеріалу з інших предметів.

Список використаних джерел

1. **Липа В. А.** Основы коррекционной педагогики : учеб. пособие / В. А. Липа. – Донецк : Лебідь, 2002. – 327 с. 2. **Одинченко Л.К.** Краєзнавчий підхід у викладанні географії в допоміжній школі / Л.К. Одинченко // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія соціально-педагогічна / за ред. О. В. Гаврилова, В. І. Співака. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. – Вип. XV. – С.295-298. 3. **Пороцкая Т.Й.** Обучение географии во вспомогательной школе / Т.Й. Пороцкая. – М.: Просвещение, 1977. – 159 с. 4. **Програми для 5-10 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для розумово відсталих дітей.**

Географія. / [авт.-уклад. В.О. Липа, Л.К. Одинченко]. – Київ, 2010. – С. 21-79. 5. **Синьов В.М.** Корекційна спрямованість процесу формування географічних знань в учнів допоміжної школи / В.М. Синьов // Психолого-педагогічні проблеми дефектології та пенітенціарії / Віктор Миколайович Синьов. – К. : «МП Леся», 2010. – С. 55-91.

References

1. **Lipa V. A.** Osnovy korrekcionnoj pedagogiki : ucheb. posobie / V. A. Lipa. – Doneck : Lebid', 2002. – 327 s. 2. **Odynchenko L.K.** Krajeznavchuj pidhid u vykladanni geografii' v dopomizhnij shkoli / L.K. Odynchenko // Zbirnyk naukovykh prac' Kam'janec'-Podil's'kogo nacional'nogo universytetu imeni Ivana Ogijenka. Serija social'no-pedagogichna / za red. O. V. Gavrylova, V. I. Spivaka. – Kam'janec'-Podil's'kuj : Aksioma, 2010. – Vyr. HV. – S.295-298. 3. **Porockaja T.J.** Obuchenie geografii vo vspomogatel'noj shkole / T.J. Porockaja. – M.: Prosveshhenie, 1977. – 159 s. 4. **Programy dlja 5-10 klasiv special'nyh zagal'noosvitnih navchal'nyh zakladiv dlja rozumovo vidstalyh ditej.** Geografija. / [avt.-uklad. V.O. Lypa, L.K. Odynchenko]. – Kyi'v, 2010. – S. 21-79. 5. **Syn'ov V.M.** Korekcijsna sprjamovanist' procesu formuvannja geografichnyh znan' v uchniv dopomizhnoi' shkoly / V.M. Syn'ov // Psyhologo-pedagogichni problemy defektologii' ta penitenciarii' / Viktor Mykolajovych Syn'ov. – K. : «MP Lesja», 2010. – S. 55-91.

Received 02.02.2016

Reviewed 06.03.2016

Accepted 26.03.2016

УДК 376.42

О.В. Гаяш
nizevych@gmail.com

НАУКОВА КОНЦЕПЦІЯ Л.С. ВИГОТСЬКОГО ПРО ЗВ'ЯЗОК НАВЧАННЯ І РОЗВИТКУ ТА ЇЇ ВТІЛЕННЯ У КОРЕКЦІЙНІЙ ПСИХОПЕДАГОГІЦІ СЬОГОДЕННЯ

Відомості про автора: Гаяш Оксана Володимирівна, кандидат педагогічних наук, методист кабінету дошкільної, початкової та інклюзивної освіти Закарпатського інституту післядипломної педагогічної освіти, Ужгород, Україна, Email: nizevych@gmail.com

Contact: Hayash Oksana Volodymyrivna, PhD, methodologist of the department of pre-school, elementary and inclusive education in Zakarpattia INSET Institute, Uzhhorod, Ukraine, Email: nizevych@gmail.com